

В.П. КИРИЛЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОПОМОГИ ГОЛОДУЮЧИМ ПОВОЛЖЯ В 1920-х РОКАХ У ПІВДЕННІЙ УКРАЇНІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)

Розкрито та проаналізовано особливості та основні форми стягнення продподатку та пожертвувань в фонд допомоги голодуючих Поволжя за матеріалами Миколаївської губернії в 1921 році. Розкрито процедуру роботи пунктів прийому пожертв до фонду голодуючих Поволжя.

Ключові слова: голод, Поволжя, Південні губернії України, продподаток, пожертвування, листи голодуючих

Початок ХХ століття був насиченим на події як в світовій історії, так і історії України. Незабутніми, трагічними сторінками стали 1920-1930-ті рр. Наслідки війни, посуха 1921 року підштовхнула трагічне розширення голоду. Посуха вразила не тільки Поволжя, а й всі південні губернії України. Цей голод не тільки не заперечувався, але й офіційно визнавався радянською владою, на відміну від наступних голодоморів.

Специфіку історичної дійсності розкриває праця Е.М. Хенкина [1]. Проблему голодоморів в Україні досліджують вітчизняні науковці з Інституту історії України, О.М. Веселова, В.І. Марочко, О.М. Мовчан, на чолі з доктором історичних наук С.В. Кульчицьким [2]. Регіональну специфіку перебігу голодомору 1921–1923 рр. у Південній Україні відображено у працях істориків-краєзнавців Г.Ф. Турченко [6], Ю.В. Котляра, І.С. Миронової [5]. Миколаївщину в голодних 20-х рр. досліджено в працях М.М. Шитюка, В.П. Шкварця, Є.Г. Горбурова [4; 7].

Значний фактичний та документальний матеріал подано в збірнику документів і матеріалів «Голод 1921-1923 років в Україні», де можна знайти відомості стосовно Південних областей України [9].

Прояви голоду з'явилися на території Південної України ще на початку 1920-х років. Голод на території України ретельно приховувався. Інформація про це ні в якому разі не повинна була просочитися за кордон та в засоби масової інформації.

За допомогою продовольчої розкладки більшовицький уряд проводив ревізицію зерна під гаслом вилучення «хлібних залишків». Руйнівні наслідки продрозкладки навіть перевищили збитки, спричинені війною. Незважаючи на скорочення товарності селянських господарств, радянський уряд продовжував примусове вилучення продовольства у селян. Розкладка поширилася на все, що вироблялося у селянському господарстві [7, с.14].

На 1921 р. продрозкладку замінив продподаток [8, с.3]. Джерелом постійного поповнення держбюджету стали податки. На цей час продподаток на зерно в Україні становив 117 млн. пудів проти 160 млн. пудів за розверсткою, передбаченою на цей же рік. За даними професора С.В. Кульчицького, на червень 1921 р. план хлібозаготівель в Україні складав 137 млн. пудів. Восени того ж року його зменшено до 95 млн., а на початку 1922 р. – до 81,5 млн. пуд. Фактично ж зібрали приблизно 74,9 млн. пуд. зерна [9, с.6]. Зменшився податок і на м'ясо, картоплю та інші продукти сільського господарства. Після здачі продовольчого податку селяни отримували право розпоряджатися надлишками своєї продукції [10, с.21].

В губернській газеті «Червоний Миколаїв» від 19 жовтня 1921 р наведено відомості про надходження продподатку. Так, у Миколаївському повіті зібрано: пшениці – 1365 п., жита – 900 п., ячменю – 1297 п., кукурудзи – 96 п., вівса – 469 п., проса – 1214 п., гречки – 28 п., пшона – 508 п., масляничних насіння – 3200 п, макухи – 16 п., сіна – 357979 п., соломи – 50584 п., яєць – 4861 шт., коров'ячого масла – 302 п., фруктів – 55 п., овочів – 1337 п., картоплі – 695 п., великої рогатої худоби – 546 голів, вагою – 9466, дрібного – 49 голів, вагою – 123 п. свиней – 609, вагою – 1445.

У Херсонському повіті: пшениці – 2120 п., жита – 114 п., ячменю – 2259, кукурудзи – 12 п, вівса – 109, проса – 97 п., гречки – 0 п., пшона – 0 п., масляничного насіння – 1140 п., сіна – 1936 п.,

соломи – 172 п., м'яса – 63 п., яєць – 14 шт, фруктів – 64 п., овочів – 2915 п., картоплі – 477 п., великої рогатої худоби – 24 голів, вагою – 428, свиней – 7, вагою – 41 п., вовни – 6 п [11, с.3].

З 10 по 15 грудня 1921 р. по Миколаївському повіту надійшло податку: хліба – 887 п. 26 ф., зерно фуражу – 217 п. 4 ф., зерно круп – 88 п. 82 ф., олієнасіння – 169 пуд. , 9 ф., картоплі – 12 пуд., овочів – 18 фунт., сіна – 74 п. 22 ф, соломи – 1816 пуд. 2 ф., рогатої худоби – 477 пуд. 36 ф., свинини – 85 пуд. ; 12 ф., птиці – 61 п. 6 ф, овець – 1 п, 20 ф., м'яса – 82 п. 87 ф., сала свинини – 16 пуд. 37 1/2 ф., масла коров'ячого – 14 ф., вовни – 15 п. [12, с.2]. Загалом по Миколаївському повіту на 16 грудня 1921 р. виконаний збір в наступних відсотках: зернохліба – 16,9%, м'яса – 88%, сіна – 112% і соломи – 89% [12, с.3].

Більшовицька влада намагалася усілякими засобами як можна більше продукції вивезти з українських земель, особливо, коли посуха вразила Поволжя. 2 серпня 1921 р. до українських селян в газетах надруковано звернення В.І. Леніна: «Правобережна Україна в цьому році, зібрала чудовий врожай. Робітники і селяни голодного Поволжя, які переживають тепер біду, дещо слабше, ніж жахливе лихо 1891 р., чекають допомоги від українських хліборобів. Допомога потрібна швидка. Допомога потрібна велика. Нехай не залишиться жодного хлібороба, який не поділився б своїм надлишком з поволзькими голодуючими селянами, котрим нічим засіяти поля» [6, с.207].

Москва доручила до 1 листопада 1921 р. виділити з заготівель картоплі 3 мільйони пудів для голодуючих районів [13, с.2]. Продоргани УСРР наполегливо стягували продподаток для порятунку населення Поволжя. При оцінці продовольчого становища губерній самої України вони майже не звертали уваги на факти голодування населення. Намагаючись прогодувати голодуюче Поволжя з українських сіл вивозилося майже все їстівне, гроші, золото, худобу та інше. Відкривалися пункти для пожертвування голодуючих, людей закликали жертвувати, хто чим зможе. У містах відкривалися приймальні пункти для пожертвувань. В протоколі № 65 від 25 вересня 1921 р. засідання малого бюро Губкому КП(б)У висвітлена робота губкомітету допомоги голодуючим, відзначено, що по Миколаївській губернії організовано 10 приймальних пунктів [14, с.2]. Вони розташовувались за такими адресами: пункт №48 на розі Соборної та Потьомкінської, пункт № 45 на розі Херсонській та Соборної, пункт № 40 – провулок А, пункт №49 на розі Привозної та Соборної, пункт № 2 на розі 2-ї Військової і Столярної, пункт №58 на розі 3-ї Слобідської та Одеської, пункт № 54 на розі Прикордонної та 1-ї Слобідської, пункт №30 Спасько-Вокзальне шосе, кут 5-ї Поперечної, пункт № 27 Католицька - кут Наваринської, пункт для швидкокопсувних продуктів – склад громадського харчування № 2 [9, с.123].

До збору пожертвувань для голодуючих губерній видається інструкція яка регламентує цей збір. Так, у ній відзначалося, що з метою запобігання можливих непорозумінь при зборі пожертвувань на користь голодуючих, збір здійснює виключно будинковий комітет під контролем квартального старости відповідного району.

Далі на всі зібрані пожертвування будинковий комітет складав список у двох примірниках, з точним зазначенням якого району і що жертвується, за підписами голови та секретаря будинкового комітету. Вказувався номер будинку в якому здійснювався збір. Прізвище жертводавців, найменування пожертвувань, кількість, вагу (пудів, фунтів, золота), підпис жертводавців. Всі зібрані таким чином пожертвування, будинковий комітет повинен направити в найближчий приймальний пункт і здати приймальній комісії разом зі списком і отримати квитанцію про здачу, яка залишалася на зберіганні у будинковому комітеті [15, с.4].

Для організації надходження допомоги залучалась місцева періодика. Так, в газеті «Червоний Миколаїв» міститься заклик про допомогу голодуючим: «Наша боротьба з голодом розпадається на дві частини: перша – це негайна допомога населенню, постраждалому від посухи, продовольством і медикаментами. Друга – попередження посухи і неврожаю у майбутньому році. Обидві ці завдання надзвичайно важливі і важко вирішити, яка з них важливіше, і вихід полягає в тому, що нам доведеться збільшити у багато разів свою енергію, напружити всі свої сили, що б робити обидві справи одночасно. Найголовніше, чого не слід забувати ні на одну хвилину, це що б обов'язково був засіяний озимий клин. Це перше і основне» [15, с.3].

Майже кожного дня з Поволжя надходили листи з закликом про допомогу, їх розміщували в засобах масової інформації. Так в газеті від 7 серпня 1921 р. опубліковано звернення тов.

Незабудніна з Чуваської області: «Хліб наш весь знищений посухою. Трава спалена. Замість хліба їмо траву, листя дерев, городні овочі. Настане зима, і не буде навіть зелені. Від надмірного вживання в їжу зелені дуже багато пухнуть і після довгих мук відправляються в могилу. Велике прохання к вам, дорогі селяни, підтримайте нас, не дайте померти нашим голодним дітям. Допомога не забудеться повіки. І ми, при найменшому вашому несчастию, відгукнемося дружно і спільними силами легко подолаємо біду. Дорогі товариші! Дайте нам насіння, бо поля можуть залишитися незасіяними. Якщо ж ми з вашою допомогою їх засіємо, то і себе нагодуємо, і державі допоможемо, і вас полегшимо, так як на вас тоді такий посилений податок не ляже, так пише селянин с. Ошово Чуваської області Незабуднін [16, с.3].

«Ще мало зроблено для допомоги голодуючим Поволжя і для боротьби з голодом прийдешнім – пише тов. М. Ільїнський в газеті «Червоний Миколаїв» від 19 серпня 1921 р. – але того, що вже зроблено достатньо, щоб стверджувати, що ніяка влада у світі за такий короткий проміжок часу не зробила б і сотої того, що зроблено Радянською владою. І важливо наступне: якщо цілий ряд умов призводив до того, що і суспільні зв'язки розривалися, що робітники і селяни однієї губернії або області не були пов'язані з робітниками і селянами інших місцевостей, якщо дії Радянської влади не раз наштовхуючись на байдужість мас, то зараз від цього і сліду не залишилося. Вивчайте уважно довгі стовпці телеграм про допомогу голодуючим: немає куточка в Радянській федерації, де не думали б про голодуючого Поволжя, немає місця, де говорили б що обійдуться без нас [17].

«Залізничники, не відставайте!» – з таким гаслом закликали тов. Орлов залізничників Миколаївщини відраховувати пожертвування. 2 серпня 1921 р. службовці залізниці телеграфу станції м. Миколаїв постановили відрахувати одноразово «існуючий оклад платні за липень місяць і відкрити підписний лист на пожертвування. Ця резолюція стала відгуком на стихійне лихо, що спіткало Федерацію, відгуком на заклик нашого уряду про допомогу голодному краю. Гаряче віримо, що слабкий паросток нашої допомоги зміцніє і пустить глибоке коріння в нашому середовищі. Нехай не сумують наші брати з Поволжя. Голос їх почутий, апарат допомоги Радянській Росії вже запрацював. Всі миколаївські залізничники повинні наслідувати приклад працівників телеграфу. Залізничники, не відставайте!» [18, с.3].

У липні 1921 р. в голодуючі райони відправлено хліба – 20 тисяч пудів, консервів – 2 вагони, квасолі – 13 тис пудів, риби приблизно 120 тисяч пудів, рису – 3 тисячі пудів, какао – 4 тисячі пудів, крупи – 21 вагон, вівса – 27 вагонів, Додатково з баз хлібо фуражу надіслано – 26 вагонів [19, с.2].

У липні 1921 р. загальні збори курсантів та лекторів Микгубчека передали голодуючим свій двотижневий пайок. Загальні збори робітників і службовців боєнь відрахували 600000 рублів, на користь голодуючих Поволжя. За перші 13 днів серпня 1921 р. по залізницям перевезено для осіменіння полів неврожайних губерній тільки 600 тисяч пудів озимих, насіння. В останні дні серпня погрузка досягла 160 вагонів на день але це мало. Для того, щоб поволжські селяни могли засіяти свої поля необхідно вантажити для Поволжя щодня не менше 355 вагонів зерна. Треба спішно підтягнутися і проявити героїчні зусилля, що б збільшити збір насіння і продподаток» [19, с.3]. Співробітники та комендантська команда бригади «ОСНАЗ» в Миколаєві відрахували на користь голодуючих Поволжя в серпні 1921 р. своє місячне жалування і місячний пайок борошна [20, с.3].

За останні дні серпня 1921 р. по Миколаєвському гарнізону зроблені наступні відрахування. Військово-трудова дружина місячне жалування і чверть фунта хліба з кожного дружинника на протязі місяця. Місцева команда при губвійськоматі – півфунта хліба з особи протягом місяця. Артбаза – по півфунта хліба з кожного впродовж двох тижнів. Гарнізонний госпіталь – чверть фунта хліба з кожного протягом місяця. Кавдивізіон – півфунта хліба з особи протягом місяця. Летючий загороджувальний загін – чверть фунта хліба протягом двох тижнів. Окрема експлуатаційна рота – півфунта хліба з особи на протязі двох тижнів. Червоноармійці штрафної роти постановили жертвувати грошима хто скільки зможе. Транспортна частина при губвійськоматі – півфунта хліба з людини протягом двох тижнів.

Конвойна команда – місячне жалування і півфунта хліба протягом двох тижнів. Четверта рота робочого батальйону – двомісячне платню. N-й мінний загін – місячне жалування. Артмайстерня – 5 фунтів хліба з особи протягом місяця і півмісячний оклад платні.

Губвійськомаг – 8 фунта хліба з людини в платню протягом місяця. Речовий склад – пайок і платню протягом місяця. Вторинне збори спілки вантажників постановило знову пожертвувати на користь голодуючих 125 п. борошна. Загальні збори співробітників шпиталю постановили відрахувати по 2 фунти хліба і півфунта цукру за серпень місяць в наступній кількості: хліба 10 пудів, цукру 2 1/2 пуди і 2 фунти. Правління спілки друкарів пожертвувало на користь голодуючих із залишків борошна 10 пудів, цукру 25 фунтів, масла 20 фунтів, тютюну 17 фунтів. Крім цього, постановлено випустити одноденну газету. Від завкому заводу «Наваль» надійшло 148 тисяч рублів. Від ліквідаційної комісії 167-го евакопункту надійшло 100195 рублів. Від громадян Ново-Єгорівки Явкінської волості надійшло ячменю 18 пудів і 20 фунтів, проса 32 фунта. Від співробітників 447-го запасного шпиталю надійшло: цукру – піску 10 і 5/8 фунта, хліба 4 пуди 12 ф. [21].

На вересень 1921 р. зібрано близько 40 млн. руб., та речі. Відправлено 2 вагони з продуктами. Також постановили доручити оргвідділу не пізніше 28 вересня 1921 р. виділити двох відповідальних чоловіків для роботи в губкомітеті [14]. На 29 жовтня 1921 р. до комітету допомоги голодуючим надійшли пожертвування: від підвідділу Укомнезаможей, виручених від продажу газет на допомогу голодуючим готівкою – 863250 руб. *Від Антонівської волості*: пшона – 5 п. 10 ф., проса – 18 п. 12 ф., квасолі – 1 п. 35 ф., картоплі – 10 п. 180 ф., яєць – 240 шт. і готівкою і грошима – 362622 руб. *Від Бадацковської волості*: борошна – 4 п. 28 ф., пшона – 25 ф., яєць – 93 шт., буряків – 14 п. 80 ф., капусти – 5 ф., квасолі – 5 ф., картоплі – 115 п., ячменю – 5 п., шинків – 20 шт. і готівкою – 67678 руб. *Від Ново-Павлівської волості*: пшона – 2 п. 28 ф., ячменю – 15 п. 09 ф., картоплі – 4 п. і готівкою – 32500 руб. *Від Петровської волості*: заячого солоного м'яса – 5 п. 20 ф. *Від Кисляковської волості*: борошна – 5 п. і готівкою – 240400 руб. *Від с. 2-га Ново-Єгорівка, Явкінської волості*: борошна – 9 п. 6 ф., ячменю – 16 ф., картоплі – 38 ф. і готівкою – 267300 руб. *Від Привольнянської волості*: проса – 34 ф., кукурудзи в качанах – 12 ф., борошна – 17 ф., квасолі – 5 ф., насіння – 13 ф., пшона – 1 п. 8 ф., ячменю – 15 п 10 ф., капусти в качанах – 14 п., картоплі – 24 п., шинків – 2 шт. і буряків – 5 п. [16, с. 2].

Від Миколаївського повіткомітету допомоги голодуючим надійшло продуктів з 29 листопада по 12 грудня 1921 р.: жита – 10 п. 12 ф., ячменю – 20 п. 10 ф., пшениці – 45 п. 12 ф., борошна – 6 п. 15 ф., пшона – 1 п. 19 ф., проса – 3 п. 30 ф., квасолі – 6 ф., картоплі – 8 п. 29 ф., м'яса – 27 ф., яєць – 130 шт. [23, с. 3]

До збирання продподатку залучалися селяни всієї України. Проте саме у південних її губерніях більшовицький уряд змушував селян не тільки сплачувати податок, а й добровільно-примусово жертвувати свої залишки для голодуючого населення Поволжя, залишаючись самим без належних засобів існування. Однак, дана проблема потребує більш детального та глибшого дослідження.

Список використаних джерел та літератури:

1. Хенкин Е.М. Очерки борьбы Советского государства с голодом 1921-1922 гг. / Е.М. Хенкин – М., 1988. – С.77.
2. Кульчицький С. Демографічні втрати України в ХХ ст. / С. Кульчицький // Дзеркало тижня. – 2004. – 2-8 жовтня.
3. Веселова О.М. Голодомори в Україні 1921 -1923, 1932-1933, 1946-1947: Злочини проти народу. / О.М. Веселова, В.І. Марочко, О.М. Мовчан. – Київ – Нью-Йорк: Вид-во М.П. Коць, 2000. – 270 с.
4. Шитюк М.М. Миколаївщина в голодних 1921–1923 роках / М.М. Шитюк, В.П. Шкварець // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. – Історичні науки. – Випуск. 21. – 2008. – С.79-86.
5. Котляр Ю.В. Голодомори 1921–1923 рр. та 1932–1933 рр. на Півдні України: етнічний та міжнародний аспекти. // Ю.В. Котляр, І.С. Миронова. – К.–Миколаїв: МДГУ імені Петра Могили. – Кн. 2. – 2008. – 204 с.
6. Турченко Г.Ф. Голод 1921-1923 рр. як засіб державного терору радянської влади на Півдні України / Г.Ф. Турченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. –Вип. XXXII. – С.206–210.
7. Шитюк М.М. Миколаївщина в голодних 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947 роках. / М.М. Шитюк, К.Є. Горбуров. – Миколаїв: Видавництво Ірини Гудим, 2007. – 156 с.

8. Хроника социалистического строительства на Украине 1921–1925 / [авт.-сост. С.А. Кокин, ответ. ред С. Кульчицкий]. – К.: АН УССР Институт Истории, 1989. – 266 с.
9. Голод 1921–1923 років в Україні: Зб. док. і матеріалів / Ін-т історії України АН України; ЦДАВО України; / [упоряд.: О.М. Мовчан, відп. ред. С. В. Кульчицький]. – К.: Наукова думка, 1993. – 240 с.
10. Калініченко В.В. Історія України. Частина III: 1917-2003 рр.: підручник для історичних факультетів вищих навчальних закладів / В.В. Калініченко, І.К. Рибалка. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2004. – 628 с.
11. Красный Николаев. – 1921. - № 237. – 19 октября.
12. Красный Николаев. – 1921. - №289. – 18 декабря .
13. Красный Николаев. – 1921. - №182. –13 августа .
14. Держархів Миколаївської обл., ф. Р-4, оп.1, спр.25, 129 арк.
15. Красный Николаев. – 1921. - №183. – 14 августа.
16. Красный Николаев. –1921. - №177. – 7 августа.
17. Красный Николаев. – 1921. - №187. – 19 августа.
18. Красный Николаев. – 1921. - №178. – 8 августа.
19. Красный Николаев. – 1921. - №189. – 21 августа.
20. Красный Николаев. – 1921. - №185. – 16 августа.
21. Красный Николаев. – 1921. - №186. – 17 августа.
22. Красный Николаев. – 1921. - №246. – 29 октября.
23. Красный Николаев. – .1921. - №288. – 17 декабря.

V. KIRILENKO

FEATURES OF THE VOLGA FAMINE RELIEF IN THE 1920S IN SOUTHERN UKRAINE (BASED MYKOLAYIV PROVINCE)

Reveals and analyzes the characteristics and basic forms of recovery of tax in kind and donations to fund aid for starving Volga materials Mykolaiv province in 1921. Reveals the process of reception points donations to fund starving Volga. In this article we are talking about collecting the tax in kind and donations to fund famine relief from Nikolaev province in 1921.

Keywords: *hunger, Volga region, southern province of Ukraine, tax in kind, donations, letters starving*

В.П. КИРИЛЕНКО

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ПОМОЩИ ГОЛОДАЮЩИМ ПОВОЛЖЬЯ В 1920-х ГОДАХ В ЮЖНОЙ УКРАИНЕ (ПО МАТЕРИАЛАМ НИКОЛАЕВСКОЙ ГУБЕРНИИ)

Раскрыты и проанализированы особенности и основные формы взимания продналога и пожертвований в фонд помощи голодающим Поволжья по материалам Николаевской губернии в 1921 году. Раскрыта процедура работы пунктов приема пожертвований в фонд голодающих Поволжья.

Ключевые слова: *голод, Поволжье, южные губернии Украины, продналог, пожертвования, письма голодающих.*